

Anne Reichmann

„Eljön az óra...”

Víziók az idő küszöbén

Amikor e tanulmány megírására kénytelenül szembesültem azzal, hogyan bánok én magam az idővel, úgy éreztem, mintha alaposan felráztak volna. Észrevettem, hogy gyakran szisztematikusan elégedetlenné teszem magam. Milyen megerőltetően és lázas nyüzsgéssel zajlanak többnyire a napjaim, milyen kevéssé emészttem meg valóban a dolgokat, és milyen kevéssé hagyom, hogy lecsengjenek! Normális lépésem tulajdonképpen a futólépés. Folyton nyomás alatt állok, és mindig három lépéssel előrébb járok.

Ez sokakkal így van, és életüket igen megerőltetőnek élik meg. Este már csak arra képesek, hogy erőltlenül tébláboljanak, és fásultan lezuhanjanak a TV elé. A túlzott aktivitással a petyhüdség áll szemben.

Olykor egy darabig másképp megy. Ha megengedem magamnak, hogy lassúbb legyek, vagy kevesebbet csináljak. Akkor még este is képes vagyok belefogni valamibe, akkor kiegyensúlyozottabb, barátságosabb, nyitottabb vagyok.

Természetesen tudom, hogy *a nyüzsgő élet egészségtelen élet*. Mindenki tudja. De ez a tudás alig változtat a viselkedésünkön. Olyan norma van a zsigereinkben, amelyhez nyilvánvalóan nem lehet érvekkel hozzáférni: ti. hogy akkor leszek értékes ember, ha sokat dolgozom, és nincs időm. És hogy a lehető legkevesebb idő alatt a lehető legtöbbet kell megcsinálni. Olyan társadalmi norma ez, amely csak pár száz éves, és amely ez idő alatt elérte, hogy életünk egész világát gyarmatosítsa, még azt is, ahogyan a valóságot megéljük. *Ez a norma a kapitalizmussal jött közénk.*

Az idő ökonómiája

Régi korokban a szükségletek kielégítésére termeltek. Azután, mindenképp az iparosítás szakaszában, lehetséges volt, hogy fölösleget gazdálkodjanak ki, amit nem használtak el, hanem ismét befektettek, hogy ismét csak még nagyobb értéktobbletet hozzanak létre. Megszületett a folytonos növekedés; a tőke növelése kedvéért termeltek egy névtelen piac számára.

Hogy a piacon kicserélhessék a különböző termékeket, összehasonlítható mércére volt szükség: a mennyiségileg mért időre, amelyre a termékek előállításához szükség volt. A vásárlás és az eladás időbeli elkülönülése pedig az

idő számolására kényszeríti a kereskedőt; terveznie, kalkulálnia kell, határidőket kell tartania.

Ettől kezdve alapvetően megváltozik az emberek viszonya az időhöz.

Ha az áruk értékét az előállításukhoz szükséges idő méri, akkor van értelme időt spórolni. Ha az ember többet tud termelni kevesebb idő alatt, akkor növekszik a nyereség. És mivel az időspórolás lehetőségének útjában természetes akadályok állnak, kitaláltak olyan technikákat és technológiákat, amelyek egyre jobban kitolták ezeket a határokat. A termelés egyre gyorsabban folyt. A modern ipari társadalmak kiemelkedő ismertetőjegye a *gyorsítás* lett.

Ennek az új korszaknak a kulcsszerkezete az óra. Aki racionálisan ki akarja használni az időt, annak mérnie is kell azt. A munkamegosztó társadalomban egységes mérték nélkül még elképzelni sem lehetne a folyamatok időbeli összerendezését. A középkorban a kolostori élet alkatrészei voltak az órák: segítségükkel tudták megtartani az imaórákat; feltűnést csak akkor keltettek, amikor elhelyezték őket a városok tornyain, és ezzel *érvényre jutott a szabványosított idő*, amelynek mindennek alá kellett vetnie magát.

Ma a ketyegő idő az egyetlen fajta idő; csupa egyforma részecskére osztható; meg lehet spórolni, meg lehet nyerni és ellenőrizni lehet. Az idő szűkös, nem szabad elpocsékolni. Mindazonáltal olykor el is kell üzni, vagy agyon kell csapni. Mechanikus, élettelen idő ez, amely mindig egyformán zajlik le, és közömbös azzal szemben, mi történik benne. *Így jött létre a következő paradoxon: Abban a pillanatban, amikor az ember az idő mérésével kisértésként a jövőt, megkezdődött az idő uralma az emberen.*

De ez az új idő ember csinálta idő. *Társadalmi konstrukció, megegyezés, amint ez teljesen világossá válik a nyári időszámítás bevezetéséből. Amit azonban emberek csináltak, azt meg is lehet változtatni.*

Az idő ökológiája

Létezik azonban az időnek más nézőpontja is: az idő ökológiája. Az ökológia eddig szinte csak a térbeli környezettel foglalkozott, és ezért nem ismerték föl, hogy a *jelenlegi társadalom-ökológiai válság gyökerei az idődimenzió központi jelentőségében húzódnak meg*. Ez a nézőpont új lehetőséget nyit

meg arra nézve, hogyan lehet összeilleszteni a társadalom idejét és a természet idejét anélkül, hogy a fejlődés történetében visszalépni. Minden olyan jövőlátomás, amely komolyan veszi a kapitalizmus által a földre szabadított veszélyt – a *Római Klubtól* kezdve az *Agenda 21-ig* – ebben a keretben mozog. Ez a keret igazolja, konkretizálja és differenciálja, amit sok nő már régóta tud.

Oikosz annyit jelent, mint ház. Az *ökológia* tulajdonképpen nem más, mint háztartástan, az *idő ökológiája* pedig az idővel való okos bánásmód művészetét jelenti, de az idő ekkor már egy másik, és teljesen meglepően eleven idő, mert az idő ökológiája belebocsátkozik az eleven folyamatok különféle ritmusaiba és ugrásaiba, előre nem látható mozzanataiba és saját időibe. Az ember ekkor nem uralkodik az időn, hanem bánik az idővel, és ehhez hozzátartoznak a regeneráció szünetei és a szabad időszakok is, amelyekben saját ösztönzésünk alapján viszünk bele valamit a világba.

Az idő tartós nyomása alatt ugyanis nem keletkezik semmi, ami minőségileg új lenne. Ahhoz, hogy a természet, a társadalom vagy az egyén kreatív lehessen, térben és időben egyaránt jól temperált miliőre van szükség a kísérletekhez – a lehetőségekkel való játékhoz, beleértve a túlságos kockázatok nélküli hibázás lehetőségét is. *A kreativitás időszakai nélkül nincs jövő.*

Az örökös gyorsítás alapproblémája abban áll, hogy ezeket a játéktérket szemléletmódot korlátozzák, tehát hogy egy rendszernek nincs elegendő ideje arra, hogy a zavarok után ismét beálljon az egyensúlya, és kész legyen a változásokra: elveszíti kreativitását, folyton csak azzal foglalkozik, hogy legyőzze a zavarokat, és alkalmazkodjék az új állapotokhoz.

Ha mindennek megvan a maga ideje...

Ezáltal a rendszer elveszíti önszervező képességét, autonómiáját, szabadságát, és képtelen már a jövőre. Szisztematikusan túlterhelik. Ha nem képes helyreállítani rugalmasságát, megbetegszik, s a végén összeomlik.

A túlterhelés mint a gyorsítás következménye tartós tünete társadalmi valóságunknak. Ez az a társadalom, pontosabban az a gazdasági forma, amelyik a maga időökonómiájával, a maga időhi-

ányával olyan rövid saját- és rendszer-időkkel szembesíti az embereket és a természetet egyaránt, hogy ezek többé nem képesek erre megfelelően és önmaguktól reagálni.

Egyébként nem a gyorsaság a fő probléma. Gyorsaság a ritmusokon belül is létezik. Hiszen a ritmusok egy előrehaladó és egy habozó mozzanattól keletkeznek, amelyek feszültségbe kerülnek egymással. A *folytonos* gyorsítás a probléma, mivel az nem vesz tudomást a ritmusokról. A gyorsítás szakaszaiért különösen magas energiáráfordítással kell fizetni. És minél gyorsabban halad egy autó, annál nehezebb kormányozni.

Létezik a lassúság dicsérete. Ha minden lassabban menne, kényelmesebben, türelmesebben, akkor sok probléma nem lenne többé olyan nagy. A lassítás a jólét egészen új fajtájával ajándékozhatja meg minket: lenne időnk, és ez páratlan luxus lenne. Így van. De gyorsnak lenni is szórakoztató. Mindenesetre a lassúság dicséretére egyszerűen csak megfordítani a „Minél gyorsabb, annál jobb!” tételt, túlságosan egyszerű dolog lenne, és világunkban már nem is valósítható meg.

Az időökológia többet jelent, mint hogy rálépünk a fékre: *Olyan kulturális időmértékek keresését jelenti, amelyek összeférnek az ember belső és külső természetének ritmusaival és saját időivel. Egyfajta koordinációról van szó, annak komolyan vételéről, amit a Biblia régóta tud, vagyis hogy mindennek megvan a maga ideje. A növekedésnek és a meghalásnak, az ültetésnek és a kitépésnek, a nevetésnek és a sírásnak.*

Minden növénynek, minden testnek, minden tájnak, minden közösségnek megvan a maga ideje. Mindnyájuknak van egy belső órájuk, amely hatalmas időszakok során keletkezett. Ezeket a saját időket erőszakolta meg az ökonómia mindent uraló szabványideje. Ezért arra a készségre van szükség, hogy viszonylagosítsuk ezt az időt, megengedjük mindennek a saját dinamikáját, és megkíséreljük a társadalom és a természet dinamikájának igen nehéz összehangolását.

Minden élőlényt, minden ökoszisztémát, az emberi közösségeket, a természetet és a társadalmat is mint egészet olyan rendszernek tekinthetjük, amely ismét csak különböző, de egymással cserekapcsolatban álló rendszerekből áll. Az idők sokféleségének tiszteletben tartása minden rendszernek megadja a maga sajátosságát, és együttesen rugalmasabbá és a zavarokkal szemben ellenállóbbá teszi őket. Ha az egyik rendszer nem működik többé, a többiek gondoskodhatnak kiegyenlítéséről. Ha egyidejűleg mindenütt csak időnyomás uralkodik, akkor nem létezik többé játéktér arra, hogy valami újat derítsünk fel. Akkor már csak egy dolog létezik: Így tovább! *Éppen akkor kell tehát időt*

engednünk magunknak a belátásokhoz és döntésekhez, ha szorít az idő. A jövő szempontjából döntő, van-e bátorságunk nyitva hagyni a sokféle idő lehetőségét, és nem mindent egy lapra tenni fel.

Számomra azért olyan elbűvölő ez a távlat, mivel nem csupán nagyszerű látomásokról, utópiákról van szó, hanem ezzel el is készítjük azt a helyet, ahol a jövő a jelenhez kapcsolható, hogy a látomások egy napon megvalósulhassanak.

A folyamatos gazdálkodás eszméje megadja a keretét annak, hogyan lehet ismét koordinálni a társadalmi és a természetes időstruktúrákat. A folyamatosság jövőképeséget jelent: nemcsak ökológiai, hanem társadalmi és gazdasági (ökonómiai) dimenziója is van. A növekedés költségeit eddig a *gazdaság* parancsára a *társadalom* világára és a *természeti környezetre* hárították át. Most *e három terület koordinálására van szükség*, hogy az eljövendő generációknak ugyanolyan lehetőségeik legyenek, mint nekünk.

Női időterek

Ezek a belátások adják meg ma azt alapot, amelyre ráállhatunk, amikor a jövőbe tekintünk, s ezek a belátások megerősíthetik a nőket abban, hogy komolyabban vegyék és öntudatosabban képviseljék saját időtapasztalataikat. Mert a régi időtapasztalat nem halott. Ott zsi bong az új alatt, és mindig akkor válik észrevehetővé, ha valami közbejön, ha valamilyen vidám vagy szomorú esemény miatt terveink nem működnek többé, ha valami betör az időnkbe.

Ez a régi időtapasztalat fennáll életünknek azon a területein is, amelyek *szorosan kapcsolódnak olyan természetes folyamatokhoz, amelyek nem akarják alávetni magukat az új időökonomiának*, és ezek mindenekelőtt a hagyományosan női területek: a havi ciklus tapasztalatai, a szüléskor, a gyermeknevelésben, a főzésben vagy a kertészkedésben szerzett tapasztalatok. Az okos gazdálkodás az idővel sürgősen szükséges erény, s ebben sok nő jár-tas, hiszen a nőknek kevésbé kellett meghajolniuk az időökonomia előtt, mivel nem ők voltak az uralkodók, és csak később nyomultak be a gyári munka világába. A társadalom minden területén szükségünk van erre a jártasságra.

Ez a jártasság, ez a tudás tapasztalataktól fakad, a dolgokba való belebocsátkozásból, a más idejű másik ember helyzetébe való beleérzésből, a saját belső órára figyelésből, a megállásból és az ünneplésből. A szombat megtartásából, az ünnepnap megszenteléséből. A rituálék áldásos idők, amelyek lehetővé teszik, hogy bänni tudjunk az átmenetekkel és a változásokkal; az időből kivett idők ezek, olyan játékterek,

ahol újra el tudjuk helyezni magunkat az időben.

A nők arról is tudnak, hogy szükség van a már meglévő dolgok ápolására és türelmes megtartására, az elvesztegetett erő regenerálására pihenéssel és gyöngédséggel. A nők képesek valamit hordani a testükben, képesek hosszú időn át valamit megtartani és közben növekedéshez segíteni. Megtanulták *a helyben maradás művészetét*, amely ma az ellenállás egyik formája. Egy helyen maradni és arra a helyre valóban gondot viselni, azt saját kezűleg alakítani, kitartani valami mellett, és nem hagyni, hogy elúzzanak minket a mindig mindent jobban tudók, akik páholyból figyelnek – ezek ódivatúnak tűnő és veszendőbe menő minőségek, de felidézhetjük őket, és átültethetjük azokba az összefüggésekbe, amelyekben éppen élünk.

Az ezekre a tapasztalatokra épülő öntudat nem alkalmazkodhat a parancsoló időmintákhoz. Van mit szembeállítania velük, ennél fogva felelős is azért, hogy ez megtörténjék: hogy a nők ne várják meg, amíg időt biztosítanak nekik, hanem aktívan vessék latba, és adott esetben érvényesítsék is a saját idejüket, továbbá vegyék vállukra a felelősséget a jövőért, és ezt tettekkel is fejezzék ki.

A jelen prófétai tanúságtételei

Az emberek azáltal fosztják meg magukat a jövőtől, ahogyan az idővel bán-nak. De nem csupán erről van szó: a jelentől is megfosztják magukat, megfosztják magukat az élettől, amikor alávetik magukat egy élettelen időstruktúrának. Hogyan lenne lehetséges, hogy valóban megérkezzünk a jelenbe? Ha ugyanis ez sikerül, akkor a jövő szinte magától adódik...

Ezzel a kérdéssel a fejemben meg-néztem néhány tanúságtételt az időről. Számos olyan filozófusnő és társadalomtudós van (Zoll, Virilio, Gronemeyer, Reheis, Geisler, Held, Kamper, Sloterdijk és sokan mások), akik oly módon foglalkoznak az időtapasztalattal, ami az Ószövetség prófétáira emlékeztet engem. Leírják, mi van, de nem azzal, hogy felsorolják a dolgokat, hanem azzal, hogy sikerítik őket. Radikális tekintetük van: mintha gyűjtőlencsével néznék a valóságot, és közben egy pontba gyűjtenék azt, ami egy-egy fejleményben lényeges. Gyökereikből ismerik fel, merre tartanak a dolgok. Képesek óvni a bajtól, és olykor képesek megnevezni azt a rést, amelyen a pozitív erők behatolhatnak.

Marianne Gronemeyer például azt mondja, a gyorsítás „csak akkor volt képes a modern ember rögeszméjévé válni, amikor az abban a helyzetben érezte magát...”, hogy *figyelmen kívül hagyja*: a dolgok lefolyásának, elintézésének, a folyamatoknak és a fejlemé-

nyeknek megvan a maguk ideje, és ehelyett ahhoz ragaszkodott, hogy saját tetszése szerint írja elő ezek tartamát”. Ennek a szemléletnek megvan a saját szisztematikája, és alapvetően megváltoztatja az ember viszonyát a világhoz: bármennyig tart is valami, túl sokáig tart.

Ezért történtek hihetetlen dolgok ebben a században a *tér legyőzésével* kapcsolatban is. Már Goethe úgy találta, hogy egy postakocsi-utazás sebessége mellett szinte semmit sem lehet megtapasztalni. Az autópályák megépítésével a *tér* végképp megszűnt ösztönzőnek lenni. Az autópálya komolyan veszi, hogy két hely között az egyenes a legrövidebb összeköttetés; az autópályán utazó ember már nem a *térben* mozog, hanem egyszerűen keresztülvágja a teret. *A gyorsítás következménye a tér eltűnése.* A gyorsaságot az ellenállás és a súrlódás legyőzésével érjük el. De ha nincs ellenállás, nem is érzek már semmit.

A tapasztalás elvesztése

A modern ember mindig úton van, de nincs ideje arra, hogy cselekvően foglalkozzék egy-egy hellyel. *Viteti magát. Elsiklik mellette a világ.* Ő maga nem mozog. Az életet egyre passzívan, egyre inkább pótlékszerűen éli. Mindig akad valami, de tulajdonképpen nem történik semmi.

Az ember szabad idejét régóta kitöltik a szórakozási lehetőségek és azok a tevékenységi adagok, amelyeket le kell darálnia. A hiányérzetből fakadó vásárlás inkább rosszul, mint jól leplezi, hogy az ember már nem él igazán. Az ember fél az üresjáratától, a pihenőtől, a semmittevéstől, mivel elvesztett az a képessége, hogy tudjon mit kezdeni az éfajta idővel. A várakozás ideje csak fel-dühíti, számára az csak haszontalan, elfecsérelt idő: nem lehet megélni, mivel egyáltalán nem is lenne szabad lennie. A gyorsaság parancsuralma alatt feláldozza az élményt az eredményért. Az üresjáratok eltörlésével azonban *magát az időt is eltünteti.* Hiszen az időtapasztalatra, mint minden tapasztalatra, csak a különbség, a súrlódás, a ritmus segítségével lehet szert tenni. A monoton, mindig egyforma szétfolyást nem lehet érzékelni.

A gyorsaság beszűkíti a tekintetet. Az ember már csak arra képes figyelni, ami előtte van. Veszélyes dolog körülnézni, még egyszer visszapillantani, oldalra mozogni. Hannah Arendt úgy véli, a sietséget az Ördög találta ki, hogy biztosra menjen: a gondolkodás, a kérdés, a kételkedés meg fog szűnni. Arendt szemében a modern Rossz a sebélyességgel és a gondolatnélküliséggel azonos. A Rossz banálissá vált. Az ember könnyen megszokja. Úgy jön

létre, hogy nem merek már jól odanézni arra, ami történik.

Így zárul be az ördögi kör: mivel a gyorsítás parancsára eltűnik az idő és a tér valósága, és ezzel együtt a tapasztalás valósága, kínzó alapérzésként létrejön a félelem, hogy elszalasztjuk a legtöbbet és a legjobbat. Az élet olyan rövid, és csak ez az egy élet van, de a sietségtől eltűnik a valóság, és a vágyott beteljesedés nem következik be.

A jelen deficitesnek mutatkozik, és hamar el kell intézni a későbbiek reményében. Annak a képességnek a megtapasztalásával, hogy jelen legyünk és érzékeljük azt, ami bőségesen itt van, *a jelen* nem válhat jelentőségteljes pillanattá. *De a múlt* is elveszíti jelentőségét: túlhaladottnak és elavultnak tűnik; az emlékezés időpocsékolás. Páni félelmünkben, hogy valamit elszalasztunk, eljártsszuk a *jövőt* is azzal, hogy megfosztjuk az elkövetkező generációkat az erőforrásoktól, és ezzel a távlatoktól is.

Peter Sloterdijk úgy látja, hogy belemerültünk az *egzisztenciális tájékozódásvesztés* félhomályába. Ez a félhomály gondoskodik arról, hogy az emberben „létrejőjjön az időtlenség sajátos érzése, amelyet egyszerre jellemez a lázas nyüzsgés és a tanácstalanság, a vállalkozói szellem és a bátortalanság, az, hogy az ember a köztesség foglya, elidegenedett a történelemtől, és leszokott a jövő örömről. *A holnap a jelen-téktelenség és a valószínű katasztrófa kettős jellegét ölti,* és a kettő között játszódik egy kis remény, hogy majd csak túléljük valahogy a dolgokat”.

Sivár forгатókönyv, nehéz tudomásul venni. De az én szememben ezek a filozófusok és radikális gondolkodók, akik megfogalmazzák, afféle modern próféták, akik sejtik a bajt, és tömören megfogalmazzák, hogy ezzel megtérésre intsenek. Azt látjuk, nagy vágyakozás van arra, hogy megálljunk, megérkezzünk, felébredjünk, észrevegyük azt a pillanatot, amelyben megnyílik a jövő.

Megvalósult jövő

„Eljön az óra, és már itt is van” – ez a mondat a János-evangélium egyik lényeges üzenetét foglalja össze. Amit az öskeresztény közösség még jövőbeli beteljesedésként várt – Jézus visszajövetelét –, azt ez a mondat a jelen eseményeként írja le. A jövő most kezdődik.

Ezért Jézus azt mondja Mártnak, amikor az elébe szalad és szemrehányást tesz neki, mivel nem volt ott, amikor testvére, Lázár meghalt: „Én vagyok a feltámadás és az élet. Aki hisz bennem, még ha meghalt is, élni fog. És aki él, és hisz bennem, az nem hal meg örökre” (11,25).

Az evangélista itt összekeveri a szokásos időelképzeléseket. A halál immár nem végérvényes, nem fenyegető azok számára, akik Jézus Lelkében, a hitben élnek. A János-evangéliumban az élet-ről és halálról szóló döntés nem akkor születik meg, amikor a testi halál küszöbén állunk, hanem most, abban a pillanatban, amikor a mellett az élet mellett döntünk, amelyet Jézus ígért és ajándékozott nekünk. *Az ember lehet halott, jóllehet elevenen szaladgál, és megfordítva:* a halál elveszti rettenetét, ha úgy látjuk, hogy beágyazódik Isten és az ember történetébe. Az az új és új föld, amelynek jövőbeli megjelenésében reménykedtek az emberek, most szemük előtt tárult fel, a régi világ közepette.

Kairosz-nak hívjuk az a pillanatot, amelyben ilyesmi megtörténik. Olyan pillanat ez, amely az egész életet más fénybe állítja, és központosítja az idő megtapasztalását. Már most itt van az az óra, amely még csak eljövendő.

Ez a szemléletmód lehetővé teszi, hogy másképp legyünk jelen a világban, oldott éberséggel odafigyeljünk, és olyan tekintettel nézzünk a dolgokra, amely jelentőséget és méltóságot kölcsönöz nekik.

A világban nap mint nap találkozunk kisebb-nagyobb lehetőségekkel, akadályokkal, de visszataszító eseményekkel is. Mindenesetre szükség van a teljes jelenlét készségére, hogy ezek az események lángra tudjanak lobbantani minket. Valóban jelen lenni, megérkezni a pillanatba, megállni az emberek, a tárgyak és az élőlények mellett anélkül, hogy úgy éreznénk, feltartanak minket – mindez művészet. *A létezés művésze.* Akkor ismerjük fel lehetőségeinket és határainkat, ha elidőzünk a dolgoknál. Érzékelni fogjuk a valóságot, legyőzzük a világidegenséget és hazaérkezünk.

Ekkor történik velem valami. Válaszolok rá azzal, hogy csinállok valamit, alakítok valamit. Ez ismét visszahat rám. Érzékelem. Aktív vagyok. Nem csupán arról van szó, hogy hagyom magamra hatni a dolgokat, még kevésbé arról, hogy pusztán fabrikálnék valamit; a valóságra reagáló érzékelés ez, amely az érintés és a távolságtartás, a megérés és az alakítás között mozog, élvezetes kölcsönhatás, cserefolyamat, amely saját időt igényel. Feloldodom valamiben, érzem életerőimet és elpazarlom őket. Egészen itt vagyok, jelen vagyok, boldog vagyok.

Az idődimenzió ekkor nem a pusztán Itt és Most, elvágva a múlttól és a jövőtől, hanem az idő egymásba folynak anélkül, hogy eltűnnének. Erősítik, elmélyítik egymást. Tér és idő kölcsönösen kitöltik egymást, teridő, időtér keletkezik, és én magam bennük állok. Az idő ekkor átjárható Isten számára.

Forrás: Junge Kirche, 2000/4